

vonalba lett dispositiojukból“ a határ megerősítésének célján felül arra következett, hogy „a rómaiak terve az volt, hogy Dácia határait kelet felé kijebb tolják, illetőleg, hogy e provinciát Moesia inferiornak a Pontus mellett keskeny szalagként felnyúló alsó részével összekössék.“¹¹ Csak az utóbbit fogadjuk el. A táborok elhelyezése, ha az véletlenül nagyjából egy vonalba is esett, első sorban a földrajzi helyzetből és abból a rendszerből alakult ki, amellyel a következő fejezetben foglalkozunk.

Mindezek után (az óradnai kérdést annak alapos megvizsgálásáig nyitva hagyva) leszűrhető, hogy a keleti határvonalat az ahhoz tartozó feltételezett limes-szel a Beszterce melletti *Óvárhely—Vécs—Görgényszentimre—Mikháza—Sóvárad—Énlaka—Székelyudvarhely—Homoródszentpál—Barót—Oltszem—Komolló—Várhegy—Bereck* vonal alkotja. A határ ezen pontjait, úgy szólván kivétel nélkül, mint római táborhelyeket, kézzelfoghatóan meg lehet állapítani, részben éppen jelen kutatás eredményeképpen. A sor, lehet, hogy nem teljes, különösen a háromszéki komolló—berecki szakaszon, miként arról még alkalmunk lesz szólani.

III. A KELETI HATÁRVONAL RENDSZERE.

A határt tulajdonképpen a hegységek alkotják. Folyamatos hegygerinc esetében elképzelhető az élen végigvezetett védelmi vonal. Azonban erről is csak kisebb hegyeknél lehet szó. Más a helyzet össze nem függő hegyláncolatnál, ahol csúcsok és völgyek, szakadékok és mélységek váltogatják egymást; ismét más akkor, mikor havasi vidékről: állandóan ezer méteren felüli s a Hargitán kettőezret is megközelítő magasságról van szó. Ily magasságban védelmi vonalat kiépíteni és tartani nem lehet. Csak arról lehet szó, hogy egyes pontokat, helyeket, szakaszokat zárjanak el. Ez pedig csak a minden időben megközelíthető, utánpótlást megbíró helyeken: folyó- és patak-völgyekben, általában átjáróknál lehetséges.

Már céloztunk arra, hogy keleti táborsorunk — Énlaka kivételével — a hegyekből eredő s nyugat, ill. dél felé tendáló folyók (Szamos, Budak, Maros, Görgény, Nyárad, Kisküküllő, Nagyküküllő, Homoród, Olt—Barótpatak—Kormos—Vargyas—Rikatalálkozás, felső Olt, Feketeügy) mellett keletkezett.¹ Mi ezen castellumokat *perem-táboroknak* nevezzük.

Az említett táborsortól keletre előretolt őrhelyek a kisebb völgyjáratokat zárhatták el. Ily őrtornyoknak, *burgus*-oknak több esetben nyoma van a hegységekben, részben az említett *limes*-

¹¹ *A limes Dacicus felső része.* 1880, 124 k.

¹ Téglás Gábor, Erdélyi Múzeum 1896, 388: „...a határ mentén, miután a Hargita és Görgényi Havasok képezik e jelekből (Vécs-Hévíz közötti táborsorból) kitetszőleg Dacia keleti szélét, a castrumok közelebb helyezkednek egymáshoz s a felföldünk belsejére nyugatnak szolgáló völgyek alkalmas átjáróit gondosan elzárják mindenütt.“

sáncokkal kapcsolatban. A völgyekbe előretolt kisebb erődök, tornyok rendszere megtalálható a pannoniai részen, a Dunától északra eső quad-markomann-területen is, a Kis Kárpátokban, de Nógrád-Verőcztől északra is. A daciai keleti limesen egy-egy tábor több ily előretolt állást, burgust és megfelelő limesszakaszt láthatott el őrséggel. Erre vonatkozik ORNSTEIN JÓZSEF igen találó megállapítása, hogy a tábor s az attól függő sáncrészek közötti, átlag 14–15 km-nyi távolság megfelelt a félnapi menetelésnek; így a külső őrházak legénységének felváltása egy nap alatt történhetett meg.²

A legkülső vonal, a tulajdonképpeni „száraz limes“ (a határuól szolgáló folyammal szemben) őrhelyei, tornyai, burgusai egymással főként csak jelzés (nappal zászló, éjjel fény) útján érintkezhettek. Közlekedés egymással természetesen csak ott volt lehetséges, ahol megszakítás nélküli limes volt. Az érintkezés, főleg pedig a közlekedés számai különben a völgyjáratokon át az almentáló táborban futottak össze. Az egyes (már megnevezett és még említendő feltételezett) táborok viszont a folyókat, vizeket, völgyeket metsző, szerényebb transversalis utak (ORNSTEINNél „harántút“) révén érintkezhettek egymással.³

A külső limes s annak védelmét biztosító második vonal, az említett Óvárhely—Bereck táborsor után egy harmadik, már ritkább erőd sor létezése is megállapíthatónak látszik. Mélyen tagozott biztonsági rendszerrel állunk tehát szemben. A folyó-völgyek s azok mentén vezető főutak egy-egy nagyobb, vagy gyűjtőtáborba, nagyobb tartalékok és élelmi, hadászati raktárak állomására futottak össze. Ezt is a földrajzi helyzet alakította ki azon pontokon, ahol folyók futnak össze, torkolnak egymásba, ahonnan egyben az utak ágaznak el a második vonal castellumai felé. Így lesz egyszerre érthető az említett olthévízi és a Brassó melletti rozsnýói tábor szerepe. De feljebb menve északra így

² *Zur Bestimmung der Grenzen Daciens in Siebenbürgen*. Szamosújvár 1898, 16: „im Tale der grossen Kokel durch die Sperren von Enlaka und Székelyudvarhely der Vargyasbach den Umzug des römischen Grenzwalles bezeichnet und wo jener noch kein hinlängliches Annäherungshinderniss bildete, dieser vor, sodann aber hinter ihm lag. In die Augen springend ist die fast durchwegs eingehaltene Entfernung von einem halben Tagmarsche (14—15 Km.) zwischen den castra und den davon dependirenden Wallteilen, so dass die abgelösten Wachen noch am selben Tage in ersteren zurücksein konnten, was einen Masstab für die räumliche Beschränkung der längs des Walles anzunehmenden Wachhäuser sowie einen Anhaltspunkt für die Aufsuchung der trocken Grenze, wo sie vor den übrigen castra noch nicht konstatiert ist, abgibt.“

³ Az útvonal rekonstruálói *Ravennatis Anonymi Cosmographia*-ja alapján próbálkoznak: Gooss, *Studien z. Geografie u. Gesch. d. Trajanschen Daciens*. 1874, 40. — Ornstein, Arch. Ért. 1897, 391 kk és *Zur Bestimmung d. Grenzen Daciens*. 1898. V. ö. még Téglás G., Erd. Múzeum 1896, 388: „Dacia eme keleti örvidékét az Olttól, vagyis Hévíztől a Marosig egy transversalis, bár a közlekedés szempontjából itélve inkább vicinalis útvonal kapcsolható össze, mert a fő forgalmi üterek mind be Apulumnak az egyes völgyeket követték.“

tudjuk megmagyarázni, hogy másokat ne említsünk, a segesvári, marosvásárhelyi, szamosújvári és zutor-nagyalmási táborok rendeltetését, sőt Porolissum, ill. Szamosújvár felől Kolozsvár fontosságát is.

A segesvárit illetőleg már MÜLLER FRIGYESnek feltűnt valami ilyesféle. Azt észleli, hogy a külső, „előretolt állásokban és castellumokban“ az auxiliarius cohorsok egységeit találjuk. Szerinte — a kutatás akkori állapotában — Segesvár volt a legkeletibb pont, ahol téglabélyegek szerint legionariusok is táboroztak volna.⁴

A baróti és oltszemi táborokat nem ismerve, a galt-hévízi tábort MÜLLER is a külső tábor-láncolatba valónak tartja; intuitive azonban feltűnik néki az „annyira jelentékeny telep“ s úgy érezzük, hogy súlyát akaratlanul is a Segesvár melletti táborral méri össze.

A Vées—Hévíz közötti határszakaszról élmélkedvén, a keleti védelmi rendszert illetőleg TÉGLÁS GÁBOR azután még tovább következtet. Központi „katonai főhadiszállásnak“ Gyulafehérvárt teszi meg, ahonnan kiágazó folyók mentén vezetnek az utak a „határszéli castrum“-okhoz.⁵ A szálak tényleg Gyulafehérvárnál futnak össze. Az Oltot és mellékvizeit leszámítva a keleti limes vizei véglegesen mind közvetlenül Gyulafehérvár felett egyesülnek. Így a folyók mentén minden út Apulumba vezetett s a kevésbé centrális fekvésű Sarmizegetusa helyett ezért is lett Apulum a főváros. TÉGLÁS azonban mással indokolja a „főhadiszállást“. Szívügye a római bányászat, ezzel foglalkozott legszívesebben, az erős határvédelemnek is — szerinte — az aranybányák biztosítása volt a fő célja.⁶ E szerint Apulum azért keletkezett ott, mert a bányavidékekhez vezető völgyi utak találkozó pontja, a bányavidék kapuja volt. A Keletről fenyegető veszedelem miatt épül itt ki — szerinte — a főtábor s annak biztosítására a keleti limes.

4 *Römerspuren im Osten Siebenbürgens*. Mitth. d. C. Comm. 1859, 70: „finden wir nirgends an den am weitesten vorgeschobenen Stellungen und Castellen die leiseste Spur einer Anwesenheit von Legionssoldaten; überall an solchen Punkten stehen die Auxiliarcohorten unter ihren Präfekten. Der Burgstadel bei Schässburg ist der östlichste, wo durch Ziegelinschriften eine durch Legionäre besetzte Station (wahrscheinlich Stenarum) bis jetzt nachgewiesen werden konnte (Müller, *Arch. Skizzen aus Schässburg*. Archiv. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde, N. F. II. 389 ff.). Dieses ist selbst bei der sonst so bedeutenden Ansiedlung von Galt-Hévíz nicht der Fall, ... Schässburg ... mag als Stützpunkt für die bis in die Gegend von Udvarhely und Galt vorgeschobenen, von Hilfstruppen besetzten Castelle zu betrachten sein.“

⁵ Erd. Múzeum 1896, 384 kk.

⁶ Erd. Múzeum 1896, 385: „a nagyobb castrumokkal mindig és mindenütt kiválóképen az aranytermő Érchegységbe szolgáló völgynyílásokhoz alkalmazkodtak, sőt a katonai főhadiszállást Gyulafehérvárnál (Apulum) épen az Érchegység szívéből eredő Ompoly (Ampelum) torkolatához helyezték.“

Apulumnak éppen földrajzi helyzete miatt, úgy is mint fővárosnak s úgy is mint legio-székhelynek éppen az onnan elágazó úthálózat miatt olyan szerepe is lehetett, mint a későrómai időben a Fenék-pusztai tábornak Pannoniában Keszthely mellett. Apulum keletkezését s fontosságát mi azonban nem a bányászattal, hanem azzal az észak—déli irányú, mondjuk, „gerinc-vonal”-al hozzuk kapcsolatba, amely Daciát a birodalommal valójában összekötő dunai szakasz két pontjáról, Viminacium-ból és Drobeta-ból kiindulva, Tibiscum-nál, Erdély dél-nyugati kapujánál egyesülve Sarmizegetusa, Apulum, Bruela, Potaissa, Napoca városokat kötötte össze. Ezen gerincen át ide futottak össze tehát Kolozsvár közvetítésével az északi limest tápláló utak is Nagyalmás—Méra, illetőleg Szamosújvár felől. Ide vezettek azonban nyugatról, sarmata-területről is Szeged és Vecel vámállomásokkal a Maros mentén menő, valamint az Ampelum, Alburnus maior bányavidék útjai is. Apulum jelentősége a keleti limes szempontjából is tehát központi helyzetéből fakadt.⁷

A daciai határvédelmi rendszerben a háromszéki táborokat összefogó, Brassó melletti rozsnói tábor elszigeteltnek tűnik fel, ha nem tudnánk azt, hogy e tábor a Déli Kárpáton belül, jórészt az Olt mentén szintén út kapcsolta össze Apulummal. A vöröstoronyi szoroson belül találkozott ezen út a soha nem romanizált Havasalföldön át vezetett, de védművekkel ellátott oltmenti római úttal.

Ez a tereppel, a természeti adottságokkal számolva bámulatos céltudatossággal kiépített rendszer ad magyarázatot arra a sok közbeeső, itt nem érintett római telep- vagy éppen táborhely létesítésére, amelyek keletkezését annak előtte a hódítás szakaszaival, a romanizálás fokozatos előrehaladásával igyekeztek éppen a keleti oldalon bizonyítani.

IV. A KELETI HATÁRVONAL TÁBORHELYEI.

A ravennai névtelen¹ adatai alapján a táborsor egyes helyeit ORNSTEIN JÓZSEF antik helynevekkel igyekszik azonosítani.² Az ott megadott római mértföldek (m. p.) alapján összeveti az egymás közötti távolságokat is: Alsóilosva (*Urgum*) — XXXVI — Óvár-hely (*Ermerium*) — XXIV — Vécs (*Alincum*) — XIX — Gör-gényszentimre (*Capora*) — XX — Mikháza (*Iscina*) — XIII — Sóvárad (*Tirepsum*) — VII — Siklód (*Phira*). „Általában meg

⁷ Ezt legjobban Alföldi András kis Dacia-térképe illusztrálja. *Magyarország népei és a római birodalom*. A Magyar Szemle Kincestára 42. sz. 1934 c. mű végén.

¹ *Ravennatis Anonymi Cosmographia* a Kr. u. VII. századból.

² *A ravennai geographus ismeretlen daciai útvonala*. Arch. Ért. 1897, 391 kk és *Zur Bestimmung der Grenzen Daciens*... 1898, 10 kk.